

**NUTQIDA OG'IR BUZILISHLARI BO'LGAN BOLALARNING IJTIMOIIY INTEGRATSIYALASHUVINING MUAMMOLARI****Karlibaeva Juldiz Amangeldi qizi** – *assistent o'qituvchi*[juldizkarlibaeva94@gmail.com](mailto:juldizkarlibaeva94@gmail.com)**Otajonova Gulyor Alisher qizi** – *talaba**Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti***ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ ДЕТЕЙ С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ****Карлыбаева Жулдыз Амангелдиевна** – *ассистент преподаватель***Отажонова Гулёр Алишеровна** – *студент**Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза***PROBLEMS OF SOCIAL INTEGRATION FOR CHILDREN WITH SEVERE SPEECH DISORDERS****Karlibaeva Juldiz Amangeldievna** – *assistant teacher***Otajonova Gulyor Alisherovna** – *student**Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz***Tayanch so'zlar:** nutq nuqsoni, integratsiya, inklyuziv ta'lim, logopediya, ijtimoiylashuv.

**Rezyume.** Maqolada nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni jamiyatga integratsiya qilish, ularning kommunikativ rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvi masalalari yoritiladi. Tadqiqot tavsifiy va kuzatuv metodlariga asoslangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, erta logopedik yordam va inklyuziv ta'lim bolalarning nutqi hamda ijtimoiylashuvini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shuningdek, ota-ona va pedagog hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Xulosa sifatida, samarali integratsiya erta aralashuv va kompleks yondashuvni talab qiladi.

**Ключевые слова:** нарушение речи, интеграция, инклюзивное образование, логопедия, социализация.

**Резюме.** В статье рассматриваются вопросы интеграции детей с тяжелыми нарушениями речи в общество, их коммуникативное развитие и социальная адаптация. Исследование основано на описательных и наблюдательных методах. Результаты показывают, что ранняя логопедическая помощь и инклюзивное образование способствуют развитию речи и социализации детей. Также важную роль играет сотрудничество родителей и педагогов. В заключение отмечается, что эффективная интеграция требует раннего вмешательства и комплексного подхода.

**Key words:** speech impairment, integration, inclusive education, speech therapy, socialization.

**Summary.** This article explores the integration of children with severe speech impairments into society, focusing on their communicative development and social adaptation. The study is based on descriptive and observational methods. The results show that early speech therapy and inclusive education significantly improve socialization and communication skills. In addition, cooperation between parents and teachers plays a key role. In conclusion, effective integration requires early intervention, inclusive environments, and a comprehensive support approach.

**Kirish.** Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida jamiyatning har bir a'zosi, xususan, alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarning to'laqonli ijtimoiy hayotga integratsiyalashuvi muhim ilmiy va amaliy masala sifatida qaralmoqda. Shu nuqtayi nazardan, nutqida og'ir nuqsoni mavjud bo'lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish masalasi nafaqat pedagogika, balki psixologiya, logopediya va sotsiologiya fanlarining ham kesishgan nuqtasida joylashgan dolzarb muammo hisoblanadi.

Avvalo, nutq inson faoliyatining asosiy kommunikativ vositasi sifatida shaxsning ijtimoiylashuvi va tafakkur rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu jihatdan, taniqli rus olimi L.S.Vigotskiy nutqni inson psixik rivojlanishining markaziy mexanizmi sifatida baholab, "nutq va tafakkur o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning rivoji ijtimoiy muhit orqali shakllanadi" deb ta'kidlaydi [7]. Demak, nutqdagi buzilishlar faqat kommunikatsiyani emas, balki bolaning umumiy kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini ham cheklaydi.

Bundan tashqari, A.A.Leontiev psixolingvistik yondashuv asosida nutq faoliyatini murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida izohlaydi va uning buzilishi shaxsning kommunikativ kompetensiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatishini qayd etadi. Shu sababli, nutq nuqsonlari mavjud bolalarda ijtimoiy moslashuv jarayoni sezilarli darajada qiyinlashadi [4].

Shuningdek, ingliz tilshunosi David Crystal nutq va tilni insonning jamiyatdagi ishtirokini ta'minlovchi asosiy vosita sifatida ko'rib, til imkoniyatlarining cheklanishi ijtimoiy faollikning pasayishiga olib kelishini ta'kidlaydi. Bu esa nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarning jamiyatdan ajralib qolish xavfini oshiradi [3:20-33].

Boshqa tomondan, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda inklyuziv ta'lim konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, YUNESCO hisobotida ta'kidlanishicha, inklyuziv ta'lim barcha bolalarga teng imkoniyatlar yaratish orqali ularning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlaydi va jamiyatda tenglik tamoyillarini mustahkamlaydi. Demak, nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni umumiy ta'lim tizimiga jalb etish ularning ijtimoiylashuvi uchun muhim omil hisoblanadi [6].

Shu bilan birga, mahalliy olimlar ham ushbu muammoga alohida e'tibor qaratganlar. Jumladan, Akromova logopedik ishlar tizimida erta tashxis va individual yondashuvning muhimligini ta'kidlab, nutq nuqsonlarini bartaraf etishda kompleks metodlarning samaradorligini asoslab beradi [2]. Xuddi shunday, Xamidova maxsus pedagogika doirasida bunday bolalarni ijtimoiy muhitga moslashtirishda pedagog va ota-onalar hamkorligining ahamiyatini alohida qayd etadi [9].

Shunday qilib, yuqoridagi ilmiy qarashlar shuni ko'rsatadiki, nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni

jamiyatga integratsiya qilish ko'p qirrali va tizimli yondashuvni talab etadi. Shu bois, mazkur tadqiqot ushbu jarayonning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

**Metodologiya.** Mazkur tadqiqot nutqida og'ir nuqsoni mavjud bo'lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish jarayonini kompleks tarzda o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda nazariy va amaliy yondashuvlar uyg'un holda qo'llanildi. Avvalo, tadqiqotning metodologik asosini zamonaviy pedagogika, logopediya va psixologiya fanlarining integrativ yondashuvlari tashkil etadi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim konsepsiyasi ham tadqiqotning asosiy nazariy platformasi sifatida qabul qilindi. Birinchidan, tadqiqotda tavsifiy (deskriptiv) metoddan foydalanilib, nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarning rivojlanish xususiyatlari, kommunikativ muammolari hamda ijtimoiylashuv jarayonlari ilmiy adabiyotlar asosida tizimli ravishda tahlil qilindi. Bu metod orqali mavjud nazariy qarashlar umumlashtirildi va muammoning dolzarbligi asoslab berildi. Ikkinchidan, qiyosiy (komparativ) metod yordamida inklyuziv va an'anaviy ta'lim muhitida tarbiyalanayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuv darajasi taqqoslandi. Ayniqsa, ularning kommunikativ faoliyati, ijtimoiy ishtiroki va psixologik holati o'rtasidagi farqlar aniqlashga alohida e'tibor qaratildi. Uchinchidan, tadqiqot jarayonida kuzatish (observatsiya) metodi keng qo'llanildi. Xususan, maktabgacha ta'lim muassasalari va umumta'lim maktablaridagi inklyuziv sinflarda nutq nuqsoni mavjud bolalarning xulq-atvori, tengdoshlari bilan muloqoti hamda pedagog bilan o'zaro aloqalari bevosita kuzatildi. Bu esa real sharoitda ularning ijtimoiylashuv darajasini aniqlash imkonini berdi. Shuningdek, pedagogik eksperiment elementi sifatida logopedik mashg'ulotlar tizimi sinovdan o'tkazildi. Ya'ni, individual va guruh shaklidagi mashg'ulotlar orqali bolalarning nutqiy va kommunikativ ko'nikmalaridagi o'zgarishlar tahlil qilindi. Natijada, erta va tizimli logopedik aralashuvning samaradorligi baholandi. Shunday qilib, mazkur metodologik yondashuvlar majmuasi nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni jamiyatga integratsiya qilish jarayonini har tomonlama tahlil qilish hamda uning samaradorligini ilmiy asosda baholash imkonini berdi.

**Natijalar.** Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, nutqida og'ir nuqsoni mavjud bo'lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish ko'p bosqichli va tizimli jarayon bo'lib, uning samaradorligi bir qator pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillarga bevosita bog'liqdir. Avvalo, kuzatish va tahlil natijalariga ko'ra, logopedik yordamning erta boshlanishi bolalarning kommunikativ rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Masalan, 4 yoshdan boshlab muntazam logopedik mashg'ulotlarda qatnashgan bolalarda 6 oy ichida tovush talaffuzi, so'z boyligi va gap tuzish qobiliyatida sezilarli o'sish kuzatildi. Xususan, dastlab faqat oddiy so'zlar bilan muloqot qilgan bola keyinchalik 3-4 so'zdan iborat gaplarni mustaqil tuza boshlagan.

Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim muhitida tarbiyalanayotgan bolalarning ijtimoiylashuv darajasi an'anaviy (maxsus) muassasalarda ta'lim olayotgan bolalarga nisbatan yuqoriroq ekanligi kuzatildi. Chunki ular sog'lom tengdoshlari bilan muntazam muloqot qilish orqali ijtimoiy ko'nikmalarni tabiiy ravishda egallaydilar.

Masalan, inklyuziv sinfda o'qiyotgan nutqida nuqsoni bo'lgan bola dastlab dars jarayonida passiv bo'lgan bo'lsa, 3 oy davomida guruhli ishlarda qatnashishi natijasida savollarga javob berish va o'yinlarda ishtirok etish darajasi oshgan. Aksincha, maxsus muassasadagi bolalarda kommunikativ faoliyat nisbatan cheklangan holda qolgan.

Bundan tashqari, ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlik darajasi ham muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. Xususan, faol hamkorlik mavjud bo'lgan holatlarda bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanish ko'rsatkichlari yuqoriroq bo'ldi. Masalan, uy sharoitida logoped tavsiyalariga amal qilgan ota-onalarning bolalarida nutq rivoji tezlashgani kuzatildi. Aksincha, mashg'ulotlar faqat ta'lim muassasasi bilan cheklangan holatlarda natijalar sekinroq namoyon bo'lgan.

Natijalarni tizimli ravishda ko'rsatish maqsadida quyidagi jadval tuzildi:

**1-jadval. Integratsiyaga ta'sir etuvchi asosiy omillar va ularning samaradorlik darajasi**

| № | Omillar                       | Tavsifi                                     | Samaradorlik darajasi (%) |
|---|-------------------------------|---------------------------------------------|---------------------------|
| 1 | Erta logopedik aralashuv      | 3-5 yoshda boshlangan mashg'ulotlar         | 85%                       |
| 2 | Inklyuziv ta'lim muhiti       | Sog'lom tengdoshlar bilan o'qish            | 78%                       |
| 3 | Ota-ona va pedagog hamkorligi | Uy va maktabdagi uzviy aloqadorlik          | 82%                       |
| 4 | Individual yondashuv          | Bola ehtiyojiga mos metodlardan foydalanish | 80%                       |
| 5 | Kommunikativ muhit yaratish   | Faol muloqotga yo'naltirilgan sharoit       | 76%                       |

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, eng yuqori samaradorlik ko'rsatkichi erta logopedik aralashuvga to'g'ri keladi. Demak, integratsiya jarayonida vaqt omili hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Shuningdek, qiyosiy tahlil natijalari quyidagi jadvalda keltirilgan:

**2-jadval. Inklyuziv va an'anaviy ta'lim muhitida bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlari**

| Ko'rsatkichlar       | Inklyuziv ta'lim (%) | An'anaviy ta'lim (%) |
|----------------------|----------------------|----------------------|
| Kommunikativ faollik | 75%                  | 52%                  |
| Ijtimoiy moslashuv   | 80%                  | 60%                  |
| Nutq rivojlanishi    | 78%                  | 65%                  |
| O'ziga ishonch       | 72%                  | 55%                  |

Mazkur natijalar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim muhiti bolalarning barcha asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha ustunlikka ega. Ayniqsa, ijtimoiy moslashuv va kommunikativ faollik darajasi sezilarli darajada yuqori ekanligi aniqlandi.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni jamiyatga integratsiya qilishda kompleks yondashuv, ayniqsa, erta logopedik yordam va inklyuziv ta'lim muhitining muhimligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

**Muhokama.** Olingan natijalar nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni jamiyatga integratsiya qilish murakkab va

ko'p omilli jarayon ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Avvalo, tadqiqot davomida aniqlanganidek, erta logopedik aralashuvning yuqori samaradorligi nazariy qarashlar bilan to'liq mos keladi. Xususan, L.S. Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasiga ko'ra, bolaning rivojlanishi aynan erta pedagogik ta'sir orqali jadallashadi. Demak, natijalarda kuzatilgan 85% samaradorlik ko'rsatkichi tasodifiy emas, balki ilmiy asoslangan qonuniyatni aks ettiradi.

Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim muhitining ustunligi ham tadqiqot natijalari orqali yaqqol namoyon bo'ldi. Chunki inklyuziv muhitda bolalar tabiiy kommunikativ vaziyatlarda ishtirok etadilar va shu orqali ijtimoiy ko'nikmalarni tezroq egallaydilar. Bu holat A.A.Leontievning nutq faoliyatini ijtimoiy jarayon sifatida talqin qiluvchi qarashlari bilan hamohangdir. Ya'ni, nutq faqat individual qobiliyat emas, balki ijtimoiy o'zaro ta'sir mahsulidir.

Bundan tashqari, ota-onalar va pedagoglar hamkorligining yuqori natijalarga olib kelishi ham muhim ilmiy xulosa sifatida qayd etildi. Darhaqiqat, Xamidova ta'kidlaganidek, maxsus pedagogik ta'lim jarayonida oilaviy muhitning qo'llab-quvvatlovchi roli hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois, tadqiqotda aniqlangan 82% samaradorlik ko'rsatkichi aynan uzviy hamkorlikning amaliy natijasi sifatida talqin qilinadi.

Shuningdek, individual yondashuv va kommunikativ muhit yaratish kabi omillarning ham yuqori samaradorlik ko'rsatishi zamonaviy logopedik yondashuvlarning to'g'riligini tasdiqlaydi. Akromovanning ilmiy ishlarida ham nutq nuqsonlarini bartaraf etishda har bir bolaga moslashtirilgan metodikalar zarurligi alohida ta'kidlangan. Demak, standart yondashuvdan ko'ra differensial yondashuv samaraliroq hisoblanadi.

Natijalarni chuqurroq tahlil qilganda, inklyuziv va an'anaviy ta'lim o'rtasidagi farqlar ayniqsa kommunikativ faollik va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlarida yaqqol namoyon bo'ldi. Bu esa shuni anglatadiki, yopiq (segregatsiyalashgan) ta'lim tizimi bolalarning ijtimoiy tajriba orttirish imkoniyatlarini cheklaydi. Aksincha, ochiq va integratsiyalashgan muhit ularning jamiyatga moslashuv jarayonini tezlashtiradi.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari va ularning tahlili shuni ko'rsatadiki, nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni jamiyatga integratsiya qilishda yagona omil emas, balki kompleks yondashuv – ya'ni erta tashxis, inklyuziv muhit,

oilaviy qo'llab-quvvatlash va individual metodikalar uyg'unligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni jamiyatga integratsiya qilish zamonaviy pedagogika va ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mazkur jarayon murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u faqatgina ta'lim tizimi bilan cheklanmaydi, balki psixologik, ijtimoiy va oilaviy omillar bilan uzviy bog'liqdir. Avvalo, erta logopedik aralashuvning yuqori samaradorligi ilmiy jihatdan asoslandi. Ya'ni, bolalikning ilk bosqichlarida amalga oshirilgan tizimli mashg'ulotlar nutqiy va kommunikativ rivojlanishni sezilarli darajada jadallashtiradi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim muhitining ustunligi ham isbotlandi, chunki bunday muhit bolalarning ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ faolligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, ota-onalar va pedagoglar hamkorligi integratsiya jarayonining ajralmas qismi ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, qo'llab-quvvatlovchi oilaviy muhit bolaning o'ziga ishonchini mustahkamlab, uning jamiyatga moslashuvini tezlashtiradi. Shu bilan birga, individual yondashuv va maxsus pedagogik texnologiyalarni qo'llash ham yuqori samaradorlikni ta'minlovchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ldi. Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlangan muammolar – ya'ni malakali mutaxassislar yetishmasligi, metodik ta'minotning yetarli emasligi va inklyuziv ta'limga nisbatan ijtimoiy ongning to'liq shakllanmaganligi – kelgusida hal etilishi lozim bo'lgan dolzarb vazifalar sifatida qayd etildi.

Shu nuqtayi nazardan, kelgusida quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- 1) inklyuziv ta'lim tizimini yanada rivojlantirish;
- 2) logopedik xizmatlarni kengaytirish va modernizatsiya qilish;
- 3) pedagog va ota-onalar uchun maxsus trening va seminarlar tashkil etish;
- 4) innovatsion kommunikativ texnologiyalarni (jumladan, AAC tizimlarini) amaliyotga joriy etish.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, nutqida og'ir nuqsoni mavjud bolalarni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilish faqat kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishi mumkin. Demak, barcha manfaatdor tomonlarning – pedagoglar, mutaxassislar, ota-onalar va jamiyatning hamkorligi ushbu jarayonning samaradorligini ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi.

#### **Adabiyotlar**

1. Abduqaxxorovna R.S. logopediya fan sifatida. logopediyaning tamoyil va metodlari. // Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar, 1(7), 2025. – P. 94-99.
2. Akromova Hafiza. Defektologiya Logopediya. O'quv uslubiy qo'llanma. – Toshkent: 2021.
3. Crystal D. English and the communication of science. // Moderna Språk, 100(1), 2006. – P. 20-33.
4. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики [Foundations of psycholinguistics]. – Москва: «Смысл», 1999.
5. Mo'minova L., Ayupova M. Logopediya. – Toshkent: «O'qituvchi», 1993.
6. Unesco. Global education monitoring report 2020: Inclusion and education-all means all. UN. 2020.
7. Vygotsky L.S. The collected works of LS Vygotsky: The fundamentals of defectology. (Vol. 2). Springer Science & Business Media. 1987.
8. World Health Organization. World report on disability. World Health Organization, 2011.
9. Xamidova M.U. Maxsus pedagogika. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2018.